

УДК 336.1 (075.8)

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ІШКІ МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТТИ
ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕСІН ПАЙДАЛАНУ**

Жамиева Дамира Нурахановна

damira-2011_98@mail.ru

«Мемлекеттік аудит» кафедрасының студенті

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Нұр-Сұлтан, Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекшісі – э.ғ.к., профессор Алибекова Б. А.

Мемлекеттік аудит субъектісіне байланысты сыртқы мемлекеттік аудит және ішкі мемлекеттік аудит болып екіге бөлінеді.

Ішкі мемлекеттік аудиттің міндеттеріне мемлекеттік аудит объектісінің Қазақстан Республикасы Мемлекеттік жоспарлау жүйесінің құжаттарында көзделген тікелей және түпкі нәтижелерге қол жеткізуін, қаржылық және басқарушылық ақпараттың сенімділігі мен анықтығын, мемлекеттік аудит объектілері қызметін ұйымдастырудың ішкі процестерінің тиімділігін, көрсетілетін мемлекеттік қызметтердің сапасын, мемлекет пен квазимемлекеттік сектор субъектілері активтерінің сақталуын талдау, бағалау және тексеру жатады [1].

Ішкі мемлекеттік аудит тиісті жылға арналған мемлекеттік аудит объектілерінің тізбесі негізінде жүргізіледі. Оны іске асыратын органдары болып Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің Ішкі мемлекеттік аудит комитеті және оның аумақтық бөлімшелері табылады.

Комитеттің міндеті - мемлекеттік аудит объектісінің Қазақстан Республикасы Мемлекеттік жоспарлау жүйесінің құжаттарында көзделген тікелей және түпкілікті нәтижелерге қол жеткізуін, қаржылық және басқарушылық ақпараттың сенімділігі мен дұрыстығын, мемлекеттік органдардың қызметін ұйымдастырудың ішкі процестерінің тиімділігін, көрсетілетін мемлекеттік қызметтердің сапасын, мемлекет активтерінің сақталуын талдау, бағалау және тексеру [2].

Орталық мемлекеттік органдардың, сондай-ақ олардың ведомстволық бағынысты комитеттерінің ішкі аудит қызметтері - ішкі мемлекеттік аудиттің маңызды құрамдас бөлігі. Бірақ, соларды қоса алғандағы, мемлекеттік ішкі аудитті ұйымдастыру мәселелері толық зерттелмеген және нормативтік тұрғыдан реттелмеген. Осыған байланысты осы саладағы халықаралық тәжірибені зерделеудің және Қазақстан Республикасында оларды пайдалану мүмкіндіктерін анықтаудың өзектілігі артып келеді.

Ішкі мемлекеттік аудиттің негізгі артықшылығы - кәсіпорындардың коммерциялық құпиялары және барлық заңды мүдделерін сақтай отыра экономикалық қызметтің тиімді қаржылық бақылауын қамтамасыз ету болып табылады. Сонымен қатар, ішкі аудит шаруашылық қызмет заңдылығының сақталуын ішкі қаржылық бақылау негізінде меншік иесінің мүлктік мүдделерін құқықтық қорғауды қамтамасыз ету жүйесін білдіреді.

Ішкі мемлекеттік аудит өзінің мақсаттары мен міндеттері, оларға барабар, сыртқы аудиттен ерекшеленетін құқықтық және ұйымдастырушылық мәртебесі бар. Ішкі аудиттің сыртқы аудиторлық қызметінен негізгі айырмашылығы оның қаржылық нәтижелердің, есептеулердің дұрыстығын қамтамасыз етуінде, ал сыртқы аудит олардың сенімділігін анықтайды.

Шетелдік тәжірибе ретінде біз Германия мен Ресей мысалында ішкі аудит ұйымдастырылуын қарастырдық [3;4].

Германия экономикасының ерекшелігі - ұйымдастыру деңгейінің жоғары болуы. Мұндай тәсіл барлық экономикалық деңгейлерде байқалады. Бұл өз кезегінде ішкі бақылау мен аудиттің дұрыс ұйымдастырылған жүйесін көрсетеді (Сурет 1)

Сурет 1 – Германияның ішкі аудитінің негізгі ережелері (жағдайы)

Германияда корпорацияны басқаруда көп заңнамалық құжаттар қолданылады, соның ішінде: Салықтар мен төлемдер туралы Заң; «Балансты ұсыну туралы» Заң; Акционерлік қоғамдар туралы заң; Саны 500 адамнан асатын АҚ үшін міндетті үшінші қатысу (Бақылау кеңесі) туралы заң; Азаматтық кодекс; Сауда кодексі; Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекс; Германиядағы корпоративтік басқару кодексі.

Германияда ішкі аудитті жүргізу кезінде қызметі Акционерлік қоғамдар туралы Заңмен реттелетін бақылау кеңесіне ерекше назар аударылады. Бақылау кеңесі өз кезегінде мынадай құрылымдарды бақылайды:

- ішкі бақылау қызметі;
- ішкі аудит қызметі;
- тәуекелдерді басқару қызметі.

Сондай-ақ, бақылау кеңесі компанияның есептілігін тексеруге және тексеру нәтижелерін акционерлерге көрсетуге тиіс. Мүліктің сақталуын, бизнес-процестердің тиімділігін, операциялардың бухгалтерлік есепте дұрыс көрсетілуін, тәуекелдерді басқару жүйесін бақылауды тағы да Бақылау кеңесі жүргізеді. Ішкі бақылау жүйесін құру үшін халықаралық тәжірибеде кеңінен қолданылатын «Ішкі бақылаудың тұжырымдамалық негіздері» құжаты әдіснамалық база болып табылады.

Елде қабылданған ішкі аудит жүйесі халықаралық ішкі аудиторлар институтының стандарттарына сүйенеді. Германияда негізгі стандарттардан басқа ішкі ревизиялар Ұлттық институтының көптеген стандарттары әзірленді. Ішкі аудиттің барлық жүйесі компания қызметінің ерекшелігіне негізделген, сондықтан әрбір салаға жеке стандарттар әзірленуде. Ішкі аудит рәсімдерінің сапасы тәуекелдерді басқару жөніндегі ұсынымдар негізінде құрылымды сипаттай отырып, егжей-тегжейлі алдын ала талдау жүргізумен байланысты.

Жоғарыда қарастырылған Германия тәжірибесін елімізде квазимемлекеттік сектор субъектілерінің ішкі аудит қызметтерін ұйымдастыруға қолдануға болады деп есептейміз.

Германия тәжірибесін зерделеу мемлекеттік секторда ішкі аудит қызметін құру кезеңдері келсідей екенін көрсетті:

- ішкі аудит қызметінің ұйымдық құрылымын құру;
- ішкі аудиттің нормативтік-құқықтық базасы негізінде құжаттаманы әзірлеу (жарғы, нұсқаулықтар, анықтамалар және т. б.);
- тәуекелдерді бағалау және басқару жүйесін бақылау жоспарын жасау;
- ішкі аудит жүргізуді жеңілдететін компьютерлік бағдарламаларды әзірлеу;
- тексеру бақылауын, оның ішінде аталған іс-шаралардың орындалуы бойынша бақылауды жүргізу;
- ішкі аудитор қызметінің нақты бағытын әзірлеу, қызметкерлердің кәсіби дамуын қамтамасыз ету;
- есеп құру/беру;
- сапаны қамтамасыз ету (аудиторлардың есептері, клиенттердің пікірлері және т.б.).

Ресейде ішкі мемлекеттік аудитті РФ субъектілерінің жергілікті атқарушы органдарының ішкі бақылау және аудит қызметтері және, атқарушы билік органдарының жанындағы Ішкі бақылау және аудит бөлімшелерін үйлестіре отырып, орталық деңгейде Қаржы министрлігінің Федералдық қаржы-бюджеттік қадағалау қызметі жүзеге асырады. Тексерудің негізгі бағыттары:

- қызметті тиімді және ұтымды жүргізу;
- нормативтік актілерді, заңнамалық және әкімшілік құжаттарды орындау және сақтау;
- көрсетілетін мемлекеттік қызметтердің сапасы;
- есептілікті жасаудың дұрыстығы мен дұрыстығы.

Ресейдегі ішкі аудиторлар қызметі бухгалтериямен, персоналды басқару, ақпараттандыру және қауіпсіздік қызметтерімен, сондай-ақ басқарма мүшелерімен және бақылау кеңесімен тығыз өзара іс-қимыл жасайды.

Жоғарыда айтылғандарды талдай келе, мемлекеттік органдарда ішкі аудит процедурасын терең зерделеуді қажет ететінін айта кету керек, барлық құжаттар нормативтік-құқықтық базаға сәйкес жасалуы тиіс. Әрбір ішкі аудиторлық тексеру жоспарлануы, тексерулердің мерзімдері мен негізгі бағыттары және аудиторлық іріктеудің көлемі белгіленуі тиіс.

Германия мен Ресей тәжірибесін қарастыра отырып, Қазақстанмен ұқсас бірнеше элементтер бар екенін көруге болады. Бірақ Германияда ішкі аудит бойынша үлкен нормативтік-құқықтық база бар, сондай-ақ ішкі мемлекеттік аудитпен өзара іс-қимыл жасайтын барлық қызметтерді бақылайтын Бақылау кеңесі бар екенін айтуға болады.

Жұмысты қорытындылай келе, салалық министрліктерге ішкі аудит жүргізу үшін салалық нормативтік-құқықтық актілерді және ұйымдық регламенттерді енгізуді және ішкі мемлекеттік аудиторлардың қызметіне арналған стандарттар, нормалар, нұсқаулықтар енгізу ұсынылады. Ішкі мемлекеттік аудиторлардың өзін-өзі ұйымдастыру принциптері бойынша кәсіптік өндірістік орталықтар құру аудиттің дамуына ықпал етеді деп санаймыз.

Сондай-ақ, сыртқы және ішкі мемлекеттік аудит органдарының қызметін шоғырландыруды көздейтін мемлекеттік аудит пен қаржылық бақылаудың тұтас жүйесінің

жұмыс істеуінің әлемдік тәжірибесіне бейімдеу қажет. Бұл ретте нақты Мемлекеттік орган шеңберінде жүзеге асырылатын ішкі аудит мемлекеттік органдар мен ұйымдардың сенімділігін, тұрақтылығын және қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз ететін өзіндік тетік болуы тиіс.

Біздің елімізде ішкі аудиттің қалыптасуы мен дамуының негізгі аспектілерін қарап, шешілуі қажет бірқатар проблемалар бар деп айтуға болады:

- 1) ішкі мемлекеттік аудит рәсіміне бағытталған заңнамалық құжаттар мен әдістемелік ұсынымдардың жетіспеушілігі;
- 2) компания басшылығының ұйым қызметіндегі ішкі аудит өте маңызды құрылым екенін түсінбеуі. Себебі көптеген басшылар ішкі аудит қызметін құруды артық ақша жұмсау деп санай отырып, ішкі аудитті жете бағаламайды.
- 3) көбінесе директор немесе компанияның басқарушысы ішкі бақылау барысында анықталған қателіктерді қабылдамайды және т. б.

Негізгі проблемаларды негізге ала отырып, Қазақстанда ішкі мемлекеттік аудитті жетілдіру үшін ішкі аудиттің нормативтік базасын кеңейту қажет. Ішкі аудиторлық қызметті реттейтін, соның ішінде арнайы мамандандырылған тексерулерге бағытталған түрлі заңнамалық құжаттарды құру туралы ойлану қажет.

Мемлекеттік ішкі аудиттің тиісті деңгейін, оның тиімділігі мен нәтижелілігін қамтамасыз ету үшін мемлекеттік ішкі аудиторлардың кәсіби біліктілігін үнемі арттыру, тексеру нәтижелерін жүргізу және құжаттау, ішкі аудит бөлімшелерінің санын арттыру қажет. Мүдделер қақтығысын болдырмау үшін мемлекеттік аудиторлар арасындағы функциялар мен міндеттерді айқын бөлу қажет. Мемлекеттік қаржыны тиімді пайдалануға ғана емес, сондай-ақ оларды құрудың тиімділігіне бағытталуы тиіс тиімділік аудитін жүргізу орынды болар еді. Қаржы тәртібін бұзғаны үшін жауапкершілікті анықтайтын заңдар мен нормативтік актілер айтарлықтай пысықтауды талап етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. «Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау туралы» ҚР Заңы 2015 жылғы 12 қарашадағы № 392-V ҚРЗ. – [Электронды ресурс] <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000392>;
2. «Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігі Ішкі мемлекеттік аудит комитеті туралы ережені бекіту туралы» ҚР ҚМ 2016 жылғы 11 мамырдағы № 224 – [Электронды ресурс] <http://adilet.zan.kz/rus/docs/G16E0000224>;
3. Иванов И.О. Организация внутреннего аудита в компаниях Германии // ЭТАП: экономическая теория, анализ, практика. – 2013 ж. – №5. - 129-141 б. - [Электронды ресурс] <https://cyberleninka.ru/article/v/organizatsiya-vnutrennego-audita-v-kompaniyah-germanii>
4. Бейсенова Л.З. Зарубежные модели организации финансового контроля: учеб. пособие. — Астана: Центр Элит, 2016 - 120 с.